

DISKUSIE

JÁN DEKAN

SKUTOČNOSŤ A MÝTUS V BÁDANÍ O VZNIKU RANOFEUDÁLNYCH NÁRODNOSTÍ

(Odpoveď dr. J. Kudláčkov)

V poslednom čase publikoval dr. J. Kudláček viacero článkov, v ktorých sa buď priamo, alebo nepriamo zaoberá otázkou etnogenézy Slovanov, ako aj vznikom ranofeudálnych slovanských národností na našom území.¹ Zaujímam stanovisko k obsahu týchto článkov nielen preto, že sú polemicky ostro zahrotené proti mojím názorom, čo by nakoniec pri každej skutočne odborne vedeckej diskusii bolo len vítané, ale najmä preto, lebo Kudláčkove vývody, zručne a bez ostychu operujúce množstvom poloprávd a z kontextu vytrhnutých citátov, by ľahko mohli dezorientovať nie síce odbornú verejnosť, iste však aspoň časť širšej čitateľskej obce.

Je oddávna uznávaným a všeobecne rešpektovaným pravidlom každého vedeckého sporu, že protivníkove závery sa hodnotia a skúmajú rovnako z hľadiska teoretického zvládnutia problematiky, ako aj z hľadiska vecných dôkazov, ktoré sú napokon rozhodujúcim kritériom pravdivosti alebo nepravdivosti toho ktorého názoru, ak túto chápeme relatívne k danému stupňu vedeckého poznania. Pritom sa samo sebou rozumie, že dôkazový materiál tvorí neoddeliteľnú súčasť vlastného záveru, v dôsledku čoho nemožno polemizovať s niektorým záverom bez toho, aby sa nepodrobil serióznemu rozboru celý dôkazový materiál, o ktorý sa príslušný záver právom alebo neprávom opiera. Keď som sa teda pustil do čítania Kudláčkovho článku *K novším názorom o vznikaní ranofeudálnych národností na našom území*, očakával som, že podobnému rozboru bude podrobená aj moja príležitostná prednáška, dotýkajúca sa danej problematiky.² Namiesto toho som sa však stretol s postupom diametrálne

¹ *K otázke o vznikaní národností na našom území*, Historický časopis SAV IV, 1956, 397n. — *K novším názorom o vznikaní ranofeudálnych národností na našom území*, HČ SAV V, 1957, 357n. — *K otázke začiatkov slovanského osídlenia na území Československa* Naša Veda IV, 1957, 384n. — *Kultúra pohrebných polí čiernachovského typu na Ukrajine a antská problematika*, Slovenská archeológia V, 2, 1957, 363n.

² Dekan J., *O vznikaní národností pred X. storočím na území našej vlasti*. Zvláštny otisk z časopisu Věstník Československé akademie věd, 63, 1954, č. 9—10.

odlišným, o pravom charaktere ktorého nech si čitateľ utvorí mienku podľa týchto citátov a konfrontácií.

Po tom, čo Kudláček formuloval svoje názory na danú problematiku (k niektorým sa vrátim neskôr) a zdôraznil metodologický význam zahraničných, najmä sovietskych štúdií pre riešenie podobných otázok, podivným zvratom myslenia dospel k tomuto predbežnému záveru, ktorý citujem in extenso:

„Z toho dôvodu rozbor našej otázky treba nevyhnutne začať rozborom etnogenetickej koncepcie J. Dekana a kritikou jeho názorov o vzniku národnosti na našom území. Za principiálny metodologický a vecný nedostatok pri štúdiu etnogenézy Slovanov v poňatí J. Dekana pokladáme tú skutočnosť, že otázky etnogenézy Slovanov (ako aj iné otázky) sleduje izolovane od celkového ekonomického a spoločenského procesu, čím vlastne jeho koncepcia nemá nijaké oporné body. Okrem toho nesleduje základné etapy etnogenetického procesu jednotlivých západoslovanských kmeňových útvarov, ktoré v dôsledku svojho vlastného vývinu od rodových cez kmeňové etnické útvary viedli k vzniku národnosti ako historickej kategórie na základe vzniku prevládajúcich feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov už v rámci existencie Veľkomoravskej ríše. Tým vlastne etnogenetická koncepcia západných Slovanov u J. Dekana musí byť nevyhnutne v priamom protiklade so všeobecným historickým procesom západoslovanského etnika. Už základná koncepcia J. Dekana, že vznik veľkých skupín príbuzných jazykov keltských, germánskych, ilýrskych, iránskych, slovanských a iných vznikol v procese kríženia a integrácie kmeňových jazykov, je úplne pomýlená a nesprávna, a to z niekoľkých závažných dôvodov. Jednak je to vlastne vyslovene idealistická marristická koncepcia vzniku príbuzných jazykov, jednak vôbec nesleduje špecifický vznik a vývin jednotlivých skupín príbuzných jazykov.“³

Ako z uvedeného citátu vidieť, Kudláček začína kritiku mojich názorov na vznik ranofeudálnych národností skutočne ab ovo, až od etnogenézy Slovanov a postupne ma obviňuje z antihistorického postupu, idealizmu a marrizmu. Všetky tieto temperamentné obvinenia majú však jeden základný nedostatok, že totiž visia vo vzduchoprázdnom priestore. Nikde, v žiadnej svojej práci sa totiž nezaoberám etnogenézou Slovanov a v jedinej publikovanej prednáške, ktorá je venovaná etnogenetickým problémom,⁴ tiež sa nezaoberám slovanskou etnogenézou, ale všeobecnými teoretickými a metodologickými otázkami etnogenetického bádania. Kudláčkovej pravdomluvnosti a bádateľskej objektivity však nijako nevadí, aby z celej obsiahlej prednášky vytrhol iba jedinú, aj to neúplnú vetu o vzniku veľkých skupín príbuzných jazykov, aby o nej bez prihliadania na to, o čom som obširne hovoril predtým, konštatoval, že je marristická, a napokon z nej odvodil aj moju údajnú koncepciu slovanskej etnogenézy, proti ktorej potom pochopiteľne s veľkým rozhorčením bojuje. Aká je však oproti tomu skutočnosť?

Moja citovaná prednáška vznikla v období, keď sa po zverejnení Stalinových príspevkov *O marxizme v jazykovede* časť bádateľov domnievala, že odsúdenie paveldeckých výstrelkov tzv. Marrovej školy znamená vlastne rehabilitáciu genealogicko-diferenciačnej teórie klasickej historicko-porovnávacej jazykovedy.

³ Kudláček J., c. d., 361—62.

⁴ Dekan J., *Za stalinské riešenie otázok etnogenézy*, Bratislava 1951.

Vo svojej prednáške som teda reagoval predovšetkým na tieto náhľady a snažil som sa dokázať ich nesprávnosť poukazom na vznik a vývoj románskej jazykovej skupiny, ktorá je nášmu historickému poznaniu najprístupnejšia. Poznanky z tohto štúdia (čitateľ sa s nimi môže pohodlne oboznámiť v citovanej práci) som potom využil pre všeobecnú teóriu etnogenézy a formuloval nasledovne:

„Po prvé, že prajazykovo-diferenciačná schéma nie je všeobecne platným a nutným zákonom pre vznik skupiny príbuzných jazykov, že vzájomný vzťah týchto jazykov k základnému jazyku (v prípade románskych jazykov k vulgárnej latine — poznamenávam dodatočne) nie je historický v zmysle genealogickom, ale len všeobecne historický ako výsledok konkrétneho historického procesu. Že teda podľa zásad marxizmu-leninizmu diferenciacia nie je základným zákonom jazykového vývoja...“

Po druhé, že kríženie základného jazyka s inými, prípadne aj nepríbuznými a *asimilácia týchto jazykov základným jazykom podľa zákonitostí, odhalených s. Stalinom* môže viesť v konkrétnych prípadoch k vzniku uzavretej skupiny príbuzných jazykov, t. j. že integrácia je v konkrétnych prípadoch zákonitým procesom vzniku príbuzných jazykov. Je pochopiteľné, že *táto téza nemá nič spoločného s vyumelkovanou a hmlistou integračnou schémou akadémika Marra*. (Podčiarkujem dodatočne.)

Po tretie, že jednou z možných podmienok takéhoto kríženia je expanzívita etnického útvaru základného jazyka.⁵

Ako z uvedeného vidieť, moje názory sa v citovanom diele podstatne líšia od toho, čo mi imputuje Kudláček. Kým ja hovorím iba o tom, že za istých konkrétnych historických podmienok môže aj cestou kríženia a asimilácie cudzieho jazyka vzniknúť skupina príbuzných jazykov, vôbec však nepopieram zákonitosť diferenciačného procesu ako jednu, nie však jedinú cestu pre vznik skupiny príbuzných jazykov, zatiaľ Kudláček by rád presvedčil verejnosť o tom, že som zástancom výlučnej platnosti integračnej teórie jazykového vývoja, a to v jej pôvodnom marristickom význame. Takýto význam nemá dokonca ani veta, na ktorú sa Kudláček odvoláva a ktorá v neskrátenej podobe znie takto:

„Doba bronzová až historická s prechodom jednotlivých spoločností zo stredného stupňa barbarstva na stupeň otrokárskej a predfeudálnej spoločnosti sa vyznačuje vznikom veľkých skupín príbuzných jazykov keltských, germánskych, ilýrskych, iránskych, slovanských a iných v procese kríženia a integrácie kmeňových jazykov.“⁶

Na prvý pohľad by táto štylizácia dávala zdanlivo za pravdu Kudláčkovi. No, ak máme na zreteli už aj predtým citované časti a uvedomíme si, že tento záver je vyslovený pre obdobie, do ktorého spadá aj historicky doložená postupná expanzia Keltov, Rimanov, Germánov a Slovanov, nehovoriac ani o ostatných menej podchytených etnických pochodoch, ak si ďalej uvedomíme, že všetky uvedené udalosti išli ruka v ruku s podmanením cudzích kmeňov

⁵ Dekan J., c. d. 39—40.

⁶ Dekan J., c. d., 80.

a neraz ich asimiláciou (čiže s etnickým miešaním), tak je každému jasné, prečo pokladám pre etnický vývoj *tohto obdobia* za typický práve proces integrácie. Tým však nijako nevyklúčujem ani súbežne prebiehajúci proces diferenciácie. Naopak, tvrdím len toľko, že na proces diferenciácie toho ktorého základného jazyka (napr. latinského) v danom období prevažujúcim spôsobom vplývalo etnické miešanie a asimilácia cudzích etnických skupín, s ktorými už z dôvodov historických musíme nevyhnutne počítať. Čo má však spoločného toto konštatovanie s marrovskou teóriou kríženia jazykov, ktorá predpokladá vznik nového, tretieho jazyka, je mi skutočne záhadou!

Na to, aby si čitateľ vytvoril správnu predstavu o vecnej podloženosti Kudláčkových inektlív pre daný okruh problémov, by stačilo aj to, čo už bolo povedané. No každý bádateľ má právo nielen obhajovať svoje tézy, pokiaľ ich uznáva za správne, ale aj opravovať a meniť, ak medzitým na základe nových výskumov dospel k novým záverom. V tejto súvislosti by som rád pripojil niekoľko poznámok k tým častiam svojej citovanej prednášky, ktorých som sa dotkol aj v tomto príspevku.

Ponajprv súdím, že termín kríženia jazykov, ktorý bol v dobe vzniku mojej práce všeobecne používaný a tak, ako som ho použil, nemohol zavdať príčinu k neporozumeniu (iba zo zlomyseľnosti), dnes už nevyhovuje duchu používanej jazykovednej terminológie a treba ho preto nahradiť termínmi, ktoré presnejšie a názornejšie vyjadrujú povahu vzájomných etnických a jazykových vzťahov, ako napr. miešanie, asimilácia, spolužitie, konvergencia atď. Ďalej považujem za potrebné zastaviť sa ešte raz pri otázke pôsobenia substrátu na vývoj víťazného jazyka, ktorá zaujímala význačné postavenie v záveroch mojej citovanej práce.

Súčasná jazykoveda nijako nepopiera tento vplyv in principio, rôznie sa však mienky jednotlivých bádateľov, pokiaľ ide o stupeň konkrétneho pôsobenia jazykového substrátu na ten ktorý víťazný jazyk, a väčšinou prevláda názor, že význam jazykového substrátu na vývoj víťazných jazykov neslobodno preceňovať. K. Horálek, ktorý je predstaviteľom práve tejto väčšinovej skupiny jazykovedcov, píše o tomto probléme okrem iného toto:

„Při ethnické asimilaci se často přejímaný jazyk mění, zvláště jde-li o asimilaci hromadnou. To vyplývá hlavně z potíží, s nimiž je spojeno osvojování cizího jazyka. Nejčastěji dochází v takových případech k různým změnám hláskoslovným a také k zjednodušování mluvnické stavby.

Jazykový systém může při styku s jinými jazyky dostat vývojové impulsy, jež časem mohou vést i k hlubokým změnám. Tak tomu bylo patrně např. s latinou, když se rozšířila v různých oblastech evropských. Nezměnila se v jednotlivé románské jazyky rychle, nějakým náhlým vývojovým zvratem, nýbrž pozvolna, ale počátek různých změn, jež vedly k proměně jednotlivých variant t. zv. vulgární latiny v jazyky románské, souvisí nepochybně s šířením latiny v římských provinciích a s jejím přispůsobováním v ústech tamějších domorodců.“⁷

⁷ Horálek K., *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praha 1955, 66—67.

Zásadná zhoda medzi týmto stanoviskom a mojimi závermi je očividná a mohol by som ju ďalej podopierať aj názormi M. V. Sergijevského⁸ a iných jazykovedcov. Otvorenou ostáva však otázka, v akej miere môžeme počítať s pôsobením jazykového substrátu na diferenciáciu slovanských jazykov. Domnievam sa, že ani v tomto prípade nemožno reálnu existenciu takéhoto pôsobenia naprosto vylúčiť,⁹ aj keď, pochopiteľne, tým nijako netvrdím, že by sme mali upadnúť do takých extrémov ako svojho času v iných reláciách Peisker. Rozhodne nemožno však v tejto súvislosti ignorovať taký zjav, akým je napr. existencia tzv. balkánskeho jazykového sväzu, v ktorom sú spoločnými gramatickými zvláštnosťami spojené aj také jazyky, ktoré nepatria k tejže jazykovej skupine, najmä rumunčina, bulharčina, makedónčina a albánčina. Súčasná jazykoveda nepochybne práve pod vplyvom štrukturalizmu vysvetľuje síce tento jav ako výsledok tzv. vývojovej konvergencie, no zároveň je nútená priznať aj to, že priebeh tohto predpokladaného procesu nebol ešte podrobnejšie osvetlený.¹⁰ Pokiaľ však nie je niektorý problém uspokojivo vysvetlený jedným spôsobom, treba pripustiť aj možnosť iného výkladu. Domnievam sa preto, že tak ako nemožno a priori zavrhnúť uvedenú teóriu, tak isto neslobodno odmietať ani pokus o vysvetlenie styčných čŕt spomenutých balkánskych jazykov zo spoločného tráckeho jazykového substrátu, ku ktorému sa najnovšie uchýlil aj sovietsky lingvista S. B. Bernštejn. Naopak, až do uspokojivého vyriešenia danej otázky treba nechať voľné pole všetkým potenciálne možným teóriám, lebo len tak sa vyhneme nebezpečenstvu, že niektoré z výsadne forsírovaných teórií sa po dlhom čase ukážu neplodnými. Z uvedených príčin sa nemôžem stotožniť ani s Kudláčkovým stanoviskom, ktoré v procese slovanskej etnogenézy vôbec nepripúšťa pôsobenie integrácie,¹¹ aj keď je každému historikovi a archeológovi jasné, že v nesmierne dlhej histórii Slovanstva pred vznikom ranofeudálnych národností neraz muselo dôjsť k vytváraniu rôznych kmeňových sväzov i k medzikmeňovému miešaniu, ktoré je pri podobných procesoch historicky obvyklým sprievodným javom a má nevyhnutne za následok rôznu stupeň jazykového zblížovania, integrácie. No táto otázka patrí už do komplexu problémov konkrétnej etnogenézy Slovanov, ktorou som sa v svojich doterajších prácach nezaoberal, a preto nie som povinný sa ňou zaoberať ani na tomto mieste. Nech mi je teda dovolené prejsť k ťažisku Kudláčkových polemických pripomienok, k problematike vzniku ranofeudálnych národností na našom území.

* * *

Pri riešení otázok vzniku ranofeudálnych národností mi Kudláček vyčíta celý rad nedostatkov, nuž odpoviem na ne postupne. Na prvom mieste je

⁸ Sergijevskij M. V., *Vvedenije v romanskoje jazykoznanije*, 2. vyd., Moskva 1954, 163.

⁹ Porovnaj zhodný názor Horálkov v c. d., 76.

¹⁰ Porov. Horálek, c. d., 60—61.

¹¹ Porov. Kudláček, c. d., 362.

námietka, že riešim danú otázku „izolovane od celkového ekonomického a spoločenského procesu“ (c. d., 361).

Toto tvrdenie je však otvorene rečeno obyčajnou a opovážlivou vedomou nepravdou, na vyvrátenie ktorej mi stačí odcitovať tento odsek z mojej citovanej už prednášky o vznikaní národností:

„Ako je známe z veľkého počtu štúdií, naväzujúcich na Stalinovu citovanú prácu (*O marxizme v jazykovede* — poznamenávam dodatočne), sovietski bádatelia, najmä však Grekov, Trefjakov a Rybakov — aby som uviedol aspoň najvýznamnejších — dospeli k záveru, že proces formovania sa staroruskej národnosti úzko súvisel so vznikom feudalizmu v kijevsko-ruskom štáte. Diskusia o počiatkoch feudalizmu v našich zemiach, ktorá prebiehala na stránkach Českého lidu, ukázala, že s ranou formou feudalizmu na území našej vlasti možno rátať počnúc IX. storočím, leda obdobím tzv. Veľkomoravskej ríše. No diskusia okrem tohto základného poznatku priniesla aj celý rad čiastkových pozorovaní, ktoré nadobúdajú mimoriadneho významu práve vo vzťahu k našej problematike. Predovšetkým sa ukázalo, že kryštalizačným jadrom feudalizácie našich krajín bola Morava a Nitriansko, zatiaľ čo feudalizačný proces ostatných oblastí Veľkej Moravy v dobe jej najväčšieho územného rozpätia do istej miery zaostával. Konkrétne sa konštatovalo, že kým táto centrálna časť veľkomoravského štátu mala spoločnú a jednotnú feudálnu hospodársku základňu, zatiaľ ostatné oblasti mali rôzne vyvinuté samostatné základne a tomu zodpovedne sa aj nadkmenová koncentrácia na Morave uskutočnila oveľa skôr ako v Čechách.“¹²

Myslím, že citovaný odsek hovorí jasnou rečou a vyčítať by mi bolo možné nanajvýš jedno, že som podrobnejšie neanalyzoval vznik feudálnych výrobných vzťahov a feudálnej spoločnosti na našom území. To bolo však pre dané ciele z viacerých dôvodov zbytočné. Predovšetkým na prednášku, prednesenú v VI. sekcii Československej akadémie vied, som mal presne vymedzený čas a rozsah, ďalej túto otázku už podrobne riešila predtým osobitná konferencia zainteresovaných odborníkov v Libliciach dňa 27. apríla 1953, na ktorej som aj sám podstatným spôsobom prispel k riešeniu daného problému, ako o tom svedčia veľmi početné odkazy akademika J. Böhma v jeho záverečnom referáte.¹³ Za takýchto okolností bolo teda prirodzené, že som sa nemusel analyticky zaoberať otázkou, ktorá sa už raz zásadne riešila, ale stačilo mi odvolať sa na závery z uvedenej diskusie.¹⁴

¹² Dekan J., c. d. 1.

¹³ Böhme J., *K otázce o vzniku feudalizmu na území ČSR*, Český lid 40, 1953, 151—156. Z početných odkazov citujeme aspoň dva najdôležitejšie: „Z príspevků akademika Eisnera, s. Dekana a jiných se ozřejmilo, že centrum s velmi vysokou úrovní hospodářskou, prokazatelnou po mnoha stránkách, je na jižní Moravě a západním Slovensku, správně Nitriansku.“ — „S tím souvisí i skutečnost zdůrazněná s. Poulikem, Dekanem, Turkem a jinými, že na Moravě koncentrace nadkmenová proběhla velmi časně, zatím co v Čechách uzavírá se až v 10. století. Domnívám se, že v této souvislosti není nevýznamný fakt, uvedený s. Dekanem, že v našich zemích nemůžeme sledovat lidová povstání po vnější stránce namířená proti křesťanství, ve skutečnosti vyvolaná odporem proti znevůliování. A zrovna tak není nevýznamné upozornění s. Dekana na nápadnou okolnost, že právě Nitriansko je to, v němž feudální proces v Uhersku má konsolidovanou základnu“ (str. 156).

¹⁴ Poznávam, že obsírna štúdia P. Ratkoša, *Počiatky feudalizmu na Slovensku* (HČ II, 1954, 252n), ktorej obsah sa vo všetkých zásadných bodoch kryje s mojím liblickým referátom, ktorého stenograf je uložený v archíve AÚ ČSAV, v tom čase ešte nebol uverejnený.

Ďalej mi dr. Kudláček vyčíta, že som „nepochopil zložité procesy prebiehajúce od kmeňových útvarov k vzniku národnosti“ a na dôkaz toho argumentuje takto:

„O tomto svedčí jeho názor, že v období rozkladu rodového zriadenia a prechodu k triednej spoločnosti je kmeňové delenie spoločnosti vystriedané delením teritoriálnym. K tomuto názoru treba uviesť, že už samo kmeňové delenie je typické delenie teritoriálne, nakoľko v kmeňových útvaroch sú rodové príbuzenské vzťahy nahradené už územnými. Podstata celej otázky je v tom, že v období vznikania triednych vzťahov sa etnické vyznačovanie jednotlivých kmeňových útvarov robilo už podľa určitého územia, na ktorom vzniká počiatočný proces zrodu národnosti. Práve preto treba spomenúť, že v období konštituovania sa národov jednotné územie nemusí byť zákonitou nevyhnutnosťou.“¹⁵

Tieto originálne postrehy dr. Kudláčka si zasluhujú pozornosť najmä pre svoju konfúznosť. Ak mi Kudláček vyčíta, že hovorím o nahradení kmeňového delenia delením teritoriálnym v období prechodu k triednej spoločnosti, tak by to mal vyčítať celej marxistickej historiografii na čele s akademikom B. D. Grekovom, ktorý o tom doslova píše toto:

„Rodová společnost nevypěla dále než ke kmenovým svazům. Tyto svazy už ohlašují začátek jejího rozpadu. *Dělení teritoriální, vyspídávající dělení kmenové* a majetková rovnost místo rovnosti jsou již předzvěstmi státního zřízení.“¹⁶ (Podčiarknuté mnou.)

Tento citát však nesvedčí iba o správnosti mnou použitej štylizácie, ale usvedčuje z nepravdivosti aj Kudláčkovo kategorické tvrdenie, že „v kmeňových útvaroch sú rodové príbuzenské vzťahy nahradené už územnými“. V klasickej rodovej spoločnosti, pre ktorú je práve kmeňové zriadenie zákonitou formou, to tak v nijakom prípade nie je a pokiaľ sa aj v období rozkladu rodovej spoločnosti a vzniku susedskej (teda územnej) občiny hovorí o kmeňoch, tak si treba uvedomiť, že sú to už len prežívajúce názvy a nie vlastné kmeňové zriadenie. Veď práve preto sa pre toto obdobie pred vznikom štátnych útvarov používa nie termín „kmeňové zriadenie“, ale „kmeňové delenie“. Napokon veľmi jasne som to vyjadril aj v zmienenej prednáške, keď poznamenávam:

„Treba pravdaže pripomenúť, že staré kmeňové názvy nemuseli zaniknúť súčasne so zánikom vlastného kmeňového zriadenia, ale že sa v niektorých prípadoch mohli preniesť aj na nové územné celky.“¹⁷

Kudláčkova výčitka je teda aj z tohto hľadiska naprosto nepodložená. Že však nie mne, ale Kudláčkovi je nejasný pojem kmeňa, o tom svedčia aj takéto perličky z jeho článku:

„V prvej polovici 9. stor. sa začína používať v rôznych obmenách názov Moravia,“

¹⁵ Kudláček J., c. d., 363—64.

¹⁶ Grekov B. D., *Kyjevská Rus*, Praha 1953, 74. — Porov. ruské vydanie, Moskva 1953, 78.

¹⁷ Dekan J., c. d., 2.

čím je predchádzajúci kmeňovo-etnický názov Slovieni-Sclavi nahradený novým názvom podľa určitého územia, a to podľa Moravy.

„Pre toto obdobie kmeňové rozdiely postupne miznú, čo je nepochybný dôsledok postupnej štátnej centralizácie. Výrazom toho bolo aj to, že pôvodne kmeňovo-etnické názvy sa nahradili jednotným teritoriálnym názvom (Slovieni-Sclavi-Moravia).“

„Inakšie sa nové označenie Moravia (Moravi, Maravia, Marahenses ald.) etnicky úplne kryje s predchádzajúcimi Slovienmi-Sclavi.“ (Podčiarknuté mnou.)¹⁸

Myslím, že žiadnemu historikovi netreba osobitne dokazovať, že názov Sclavi-Slovieni nie je kmeňový názov, ale spoločný etnický názov, zahrnujúci v sebe nielen moravské, ale aj české a iné západoslovanské kmene v období pred vznikom národností, ba aj potom, a to v takom istom význame slova, v akom aj dnes používame názov Slovania. Z veľkého množstva príkladov stačí na dôkaz toho uviesť aspoň tieto zvlášť markantné z faldských letopisov: *Sclavi, qui vocantur* Behemi k roku 869, *Sclavi, qui vocantur Linones* k roku 877, alebo túto výstižnú vetu k roku 880: „*Sclavi, qui vocantur Dalmatii*, et Behemi atque Sorabi caeterique circumcirca vicini audientes stragem Saxonum a Nordmannis factam pariter conglobati Thuringios invadere nituntur et in *Sclavis circa Salam fluvium* Thuringiis fidelibus praedas et incendia exercent.“ (Podčiarknuté mnou.) Na tomto fakte nemení ani skutočnosť, že z pôvodného etnického mena Slovienin vzniklo oveľa neskôr aj súčasné národné meno Slovák a Slovinec. Dôležité je to, že etnické meno Sclavi-Slovieni v našom prostredí nebolo kmeňovým a z toho dôvodu neprichádza do úvahy ani ako príklad pre nahradenie pôvodného kmeňového názvu názvom teritoriálnym. (Kudláček síce používa termín „kmeňovo-etnický názov“, ale tento slovný bastard nemá nijaký konkrétny význam a ako taký je iba dokladom autorovej odbornej akribie.) Pri toľkej originalite a vedeckej hlbavosti potom už vôbec nemôže čitateľa prekvapiť ani to, keď Kudláček na záver svojho citovaného duševného (alebo štylistického?) cvičenia v úplnom protiklade s marxistickým pojmom národa dospieva k staronovému záveru, že „v období konštituovania sa národov jednotné územie nemusí byť zákonitou nevyhnutnosťou“ a stavia sa tým úplne na stranu rakúskych revizionistov Springera a Bauera.¹⁹

Po týchto a iných²⁰ prípravných akciách odhodláva sa napokon dr. Kudláček k hlavnému úderu a bez toho, aby si hoci len letmo všimol písomný a archeologický materiál, o ktorý sa opieram, venuje svoju pozornosť iba mojím predbežným záverom a odcitujúc ich in extenso začína svoju polemiku týmito slovami:

„K týmto názorom treba zaujať kritické stanovisko, keďže príslušné pramenné materiály sú v plnom protiklade s jeho (rozumej: mojou) koncepciou. Okrem toho je to potrebné

¹⁸ Kudláček J., c. d., 358—59.

¹⁹ Porovnaj k tomu Stálin J. V., *Marxizmus a národnostní otázka*, Praha 1949, 10—13, 28.

²⁰ Nechávam stranou Kudláčkove pripomienky k mojej staršej práci *Začiatky slovenských dejín a ríše Velkomoravská*, a to jednak z toho dôvodu, že v dobe písania tejto práce, t. j. roku 1948 a začiatkom roku 1949 nebol v našom (ale ani v sovietskom) dejepisectve problém ranofeudálnych národností vôbec nadhodený, v dôsledku čoho som nemohol k nemu zaujať ani stanovisko, jednak zase preto, lebo moje stanovisko k tejto otázke a tým aj k mojím starším názorom bolo jasne formulované v mojich novších publikáciách.

aj z toho dôvodu, že v mnohých inakšie hodnotných dielach sa nekriticky preberajú jednotlivé názory J. Dekana." (Podčiarknuté mnou.)²¹

Tento štylisticky nesporne výrazný a sebavedomý úvod sa potom snaží podložiť aj kritickými pripomienkami, z ktorých na prvom mieste uvádza, že:

„nemožno hodnotiť 9. stor. na celom území našej republiky paušálne podľa jednotného meradla. Pre územie Čiech jednotlivé archeologické skupiny z 9. stor. ukazujú na možnosť existencie jednotlivých kmeňových útvarov a dokonca výrazne ukazujú na kmeňovú individualitu, aj keď, pravda, výlučne iba na archeologických pamiatkach budovať s bezpečnou istotou nemožno. Ak — hovorí ďalej — v uvedených skupinách nemožno vidieť prejav kmeňových individualít, treba potom hovoriť už o existencii národnosti a nie iba o odraze teritoriálno-hospodárskeho členenia našich krajín."²²

Nuž pokiaľ ide o túto pripomienku, Kudláček má zaiste pravdu, ak zdôrazňuje, že sociálno-ekonomický vývoj nebol v 9. storočí na celom území našej vlasti rovnaký a že preto nemožno klásť paušálne znak rovnosti medzi Čechy, Moravu a Slovensko. Ide len o to, že ak podobnú chybu pripisuje mne, tak ho musím usvedčiť zase len z nepravdy. Na isté zaostávajúce feudalizačnému procesu Čiech oproti Morave a Nitriansku upozorňujem totiž už na 1. strane svojho článku, ako sa o tom konečne čitateľ môže presvedčiť už aj z citátu, odtlačeného v tomto príspevku. Na druhej strane som si však týmto konštatovaním vôbec neuzavrel cestu pred výskumom inej otázky, či totiž predmetné vývojové zaostávajúce Čiech v danom období je v porovnaní s Moravou a Nitrianskom skutočne také veľké, aby sme na základe neho mohli a limine vylúčiť možnosť vzniku ranofeudálnej českej národnosti už v 9. stor., resp. na rozhraní 9. a 10. stor. Pre takúto eventualitu som uviedol celý rad literárnych i archeologických pozorovaní — ktoré si Kudláček, pochopiteľne, vôbec nevšimá — a na základe ktorých som pri naprostom rešpektovaní osobitného vývoja Čiech i Moravy a Nitrianska dospel k záveru:

„že v IX. storočí na území našej vlasti boli vytvorené podmienky pre formovanie sa národnosti v dvoch centrách: v centre českom a v centre moravsko-nitrianskom."²³

Ako z citovaného vidieť, hovorím iba o podmienkach pre formovanie sa národnosti a nie o už vzniknutých ranofeudálnych národnostiach, čo súvisí s tým, že konkrétnou úlohou mojej prednášky nebolo komplexné riešenie danej otázky z hľadiska všetkých zainteresovaných disciplín, ale predovšetkým zaujatie stanoviska z hľadiska archeológie, ktorá môže síce k riešeniu tohto problému významne prispieť, nie však ho samostatne doriešiť. Preto je neprimeraná aj Kudláčkova citovaná pripomienka, že ak v jednotlivých archeologických útvaroch nemožno vidieť prejav kmeňových individualít, potom treba už hovoriť o existencii národnosti a nie iba o odraze teritoriálno-hospodárskeho členenia

²¹ Kudláček J., c. d., 364.

²² Tamže, 364—65.

²³ Dekan J., c. d., 5—6.

našich krajín. Táto otázka však ani zďaleka nie je taká jednoduchá, ako sa zdá Kudláčkoví, a čitateľ si o nej zaslúži presnejšie informácie.

Ako je známe, spomedzi československých archeológov sa o vyčlenenie kmeňových území najdôslednejšie usilovali v Čechách R. Turek a Zd. Váňa, na Morave J. Poulík, kým na Slovensku položil doteraz prvé základy pre toto úsilie A. Točík. Je tiež známe, že zatiaľ čo sa v Čechách tento druh archeologického bádania môže oprieť o pomerne početné, aj keď nie jednoznačne interpretovateľné literárne údaje, na Morave a na Slovensku takéto údaje chýbajú, keďže jediná zpráva o severomoravských, resp. sliezskych Holasicoch nám málo pomáha. Z toho dôvodu aj stupeň rozpracovania tejto otázky je na jednotlivých územiach našej vlasti rôzny a zatiaľ najprepracovanejšia je táto problematika v Čechách, kde sa z hľadiska archeologického opiera o tri kritériá: o typológiu hradísk, o rozdiely v pohrebnom ríte a o územné vyčlenenie keramických typov. Z uvedených kritérií iba rozdiely v pohrebnom ríte môžu byť za istých okolností dôležitým ukazovateľom, nie však rozhodujúcim dôkazom pre archeologické vyčlenenie predpokladaných kmeňových území, kým ostatné dve kritériá sú z tohto hľadiska podradné, a to jednak preto, lebo typológia hradísk je prevažne závislá od povrchovej tvárnosti toho ktorého kraja, jednak zase preto, že územné vymedzenie keramických typov nie je nevyhnutne prejavom kmeňovej individuality, ale rovnako, ba v prevažnej miere môže svedčiť aj o rozptyle výrobkov jednotlivých keramických dielní, podľa toho, či ide o keramiku domácku alebo remeselnú. Ak teraz uvážime, že doterajšie naše bádanie malo na zreteli v najlepšom prípade iba tieto kritériá, na preukaznosť ktorých som práve poukázal, a vôbec nebralo do úvahy ešte ďalšie prvky hmotnej kultúry a etnografických pozorovaní, ak ďalej uvážime, že napr. v Čechách počet literárne doložených kmeňových alebo z nich odvodených územných útvarov niekoľkonásobne prevyšuje počet púhych dvoch oblastí s relatívne odlišným pohrebným ritom, nehovoriac už ani o tom, že pohrebný ritus ako odraz húževnato prežívajúcich náboženských predstáv sa mohol dlho udržiavať aj po zániku kmeňového zriadenia, tak je jasné, prečo som sa nielen ja, ale na liblickej konferencii československých archeológov roku 1957 aj akademik J. Böhm, staval a staviam veľmi skepticky k stotožneniu archeologických územných útvarov s útvarmi kmeňovými. Keď teda dr. Kudláček vidí rozpor v tom, že na jednej strane síce uznávam existenciu archeologických územných útvarov, ba uznávam aj to, že tieto obsahujú aj prvky etnografického charakteru (pohrebný ritus), no nie som ochotný uznať ich totožnosť s kmeňovými individualitami, a vyčíta mi, že nevychádzam z rozboru príslušného pramenného materiálu,²⁴ tak musím konštatovať, že svoje závery opieram práve o dôkladný rozbor tohto materiálu a že ak je niekto, kto tento materiál nepozná, ba nevníkol ani do elementárnej metodiky historickej interpretácie archeologických prameňov, tak je to dr. Kudláček.

Pokiaľ ide teraz o Kudláčkovu výčitku, že zaznávam a nedoceňujem úlohu ranofeudálneho štátu, ako aj vytvorenie písomnej kultúry Konštantínom a Me-

²⁴ Kudláček J., 366.

tódom pri vzniku veľkomoravskej národnosti,²⁵ musím odkázať opätovne na to, čo som už raz zdôraznil, že úlohou mojej prednášky (a to vyslovene podľa direktív predsedníctva VI. sekcie ČSAV) bolo osvetlenie danej problematiky z hľadiska archeologických prameňov, kým z písomných prameňov som použil len tie, ktoré nás bezprostredne informujú o počte a územných sídlach predpokladaných kmeňov v príslušnom období. Že mi však úloha štátu pre vznik národnosti nebola neznáma, o tom by sa bol mohol pri trošku dobrej vôle presvedčiť aj dr. Kudláček pozornejším prečítaním záverečnej časti môjho článku, kde v podobnom zmysle hovorím nielen o štáte veľkomoravskom, ale aj premyslovskom a uhorskom. Čo sa týka vplyvu pôsobenia Konštantína a Metóda a možného vplyvu kultúrneho jazyka na vzne ranofeudálnej národnosti veľkomoravskej, túto otázku dávno pred Kudláčkom a oveľa serióznejšie riešili iní bádatelia (K. Horálek, J. Stanislav) a ak je v tejto súvislosti pre Kudláčka niečo typické, tak iba to, že ich vôbec nepovažuje za potrebné citovať.

Napokon ešte niekoľko záverečných poznámok. Vo svojom dávnejšom článku *K otázke o vznikaní národnosti na našom území*, ktorým sa ináč nehodlám bližšie zaoberať, lebo doteraz povedané platí v rôznych obmenách aj o ňom, Kudláček chce otriast platnosť mojej tézy o nadradenej kultúrnej jednoty Moravy a Nitrianska v 9. stor. a v prvej polovici 10. stor. poukazom na tzv. nitriansky typ esovitých záušnic, pre ktoré je typická široko roztepaná slučka a ktoré sú podľa neho výrazom kultúrno-územnej odlišnosti.²⁶ K tomuto „argumentu“ dr. Kudláčka poznamenávam iba toľko, že kým ja hovorím na príslušných miestach svojho článku o nadradenej kultúrnej jednote, prejavujúcej sa i v šperkárskej výrobe, iba do polovice 10. storočia, zatiaľ uvedený typ záušnice patrí už na koniec 10., resp. na rozhranie 10. a 11. storočia, no ani v tom čase nie je prejavom kultúrnej osobitosti Nitrianska, ale širšej oblasti Karpatskej kotliny, lebo sa rovnako nachádza v oblasti Blatenského jazera,²⁷ ako aj v Sedmohradsku.²⁸ Materiálová rozhladenosť dr. Kudláčka sa teda aj tu ukázala nedostatočnou.

* * *

Po vecnej stránke považujem týmto svoju odpoveď dr. Kudláčkovi za vyčerpanú. Mohol by som, pravda, zaujať podrobnejšie stanovisko aj k ostatným názorom Kudláčkovým, najmä k jeho originálnej teórii o pôvode Slovanov. Upúšťam však od toho na tomto mieste, keďže čoskoro bude odovzdaná do tlače obsiahla monografia J. Poulika o najstarších Slovanoch na našom území, ktorá svojim veľmi dôležitým a početným dôkazovým materiálom sama vyvráti nielen „podloženosť“ Kudláčkových názorov na genézu keramiky tzv. pražského

²⁵ Kudláček J., 365.

²⁶ Kudláček J., c. d., HČ IV, 1956, 409.

²⁷ Porovnaj Török Gy., *Halimba—Cseres X—XII. századi temetője*, Folia Archeologica VI, 1954, 95n, tab. XXV, 15—22. — Fehér G., *A IX—XI. századi hazai régészeti anyag kritikai kiadásához*, tamže 92, tab. XXII, 3.

²⁸ Záušnica tohto typu je napr. z lokality Humadoara uložená v múzeu v Oradea (Arad). Za informáciu a kresbu ďakujem doc. B. Novotnému. O výskyte podobných záušnic na Sále a v Juhoslávii porov. Borzkovský J., *Esovité záušnice, jejich původ a význam*. Referáty o pracovných výsledcích čs. archeológů za rok 1955. Část I. Liblice 1956, 148—149.

typu, ale v tejto súvislosti podá výstižnú predstavu aj o spoľahlivosti ostatných „dôkazov“ dr. Kudláčka o pôvode Slovanov. Čo však čitateľa obzvlášť nepríjemne prekvapí v jeho článkoch, citovaných na začiatku tejto repliky, to je povrchnosť a nevzdelanosť. Ako ináč si vysvetlí skutočnosť, že dr. Kudláček popri Faustine Mladšej, odborníkom pre toto obdobie (a Kudláček sa za takéhoto vydáva) všeobecne známej s plnou vážnosťou hovorí aj o Faustinovi Mladšom (!),²⁹ že k roku 532 hovorí o Hunoch,³⁰ hoci by mal vedieť, že Huni v podaní Prokopia, na ktorého sa odvoláva, znamenajú Avarov, že pokojne prepisuje z ruštiny Olviu i Adriana³¹ a vôbec sa nepozostavuje nad tým, že u nás sa používa pôvodné znenie týchto mien Olbia a Hadrián atď. atď.³²

Záverom poznamenávam iba toľko. Prvoradou úlohou mojej repliky bola obrana proti nepodloženým a zlomyseľným útokom dr. Kudláčka. V oboch naznačených smeroch som tu predostrel dostatok presvedčujúcich vecných dôkazov. Preto upúšťam od súhrnnej charakteristiky Kudláčkovej bádateľskej i polemickej metódy a ponechávam na čitateľov, aby si utvorili vlastný názor.

²⁹ Kudláček J., *Kultúra pohrebných polí čerňachovského typu*, Slovenská Archeológia V, 2, 1957, 366.

³⁰ Tamže, 372.

³¹ Tamže, 366, 368.

³² Nakoľko som odborným redaktorom časopisu, v ktorom bol uvedený Kudláčkov článok uverejnený, musím poznamenať, že s jeho obsahom som sa oboznámil až po uverejnení, keďže som recenzovanie tohto článku nemohol prevziať bez rizika, že nebudem jeho autorom podozieraný, ba i verejne napádaný z osobnej zaujatosti, ako sa mi to už stalo v minulosti. Bolo by však žiadúce, aby redakcia Slovenskej archeológie informovala verejnosť o tom, na základe akých posudkov dovolila uverejniť predmetný článok i s jeho kazmi.